

СОЦІАЛЬНЕ СИРІТСТВО

ТА ЙОГО ПРЕВЕНЦІЯ В ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ МІСТА:

МІЖВІДОМЧА ВЗАЄМОДІЯ СУБ'ЄКТІВ ГРОМАДИ

КАЛЬЧЕНКО Л. В.

УДК 37.013.42:37.017.7

З А ДАНИМИ уповноваженого Президента з прав дітей М. Кулеби на травень 2018 року в інтернатних закладах України виховується 106 тис. 700 дітей, з них лише 8 174 мають статус дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, тобто 8,7% від загальної кількості дітей в інтернатах. Усі інші вихованці (98 526 дітей) – це діти, у яких є батьки, не позбавлені батьківських прав [1], які в практиці соціально-педагогічної роботи мають статус так званих „соціальних сиріт”. Однією з основних причин такого явища є те, що на місцевому рівні практично відсутні послуги з підтримки сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, недостатньо проводиться робота, спрямована на надання таким сім'ям вчасної допомоги.

Як показує статистика, рішення проблеми соціального сирітства та його превенція є одним з актуальних завдань соціальної політики захисту дитинства в українській державі. Але, на жаль, як показує практика, державна соціальна політика в контексті вирішення проблеми

соціального сирітства все ще спрямована не на попередження сімейного неблагополуччя, що є однією з основних причин виникнення соціального сирітства, а на його локалізацію та ліквідацію наслідків цього негативного явища. Слабкими місцями в реалізації соціальної політики в інтересах дітей експерти називають відсутність ефективних форм, методів та інститутів, що її здійснюють на місцевому рівні, недостатність коштів, бюрократизацію державних управлінських структур, недостатню професійну підготовку фахівців, міжвідомчу роз'єднаність. Саме тому в умовах реформ децентралізації влади та деінституціалізації системи інституційного догляду і виховання дітей проблема взаємодії різних суб'єктів держави та громади, що залучені до процесу попередження проблем сімейного неблагополуччя та соціального сирітства, є однією з ключових у превентивній роботі.

Серед сучасних науковців, які досліджують проблему профілактики соціального сирітства, взаємодію державних і громадських інститутів щодо оптимізації процесу деінституціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, питання державного

регулювання процесу профілактики соціального сирітства, розкривають інноваційні технології соціальної роботи з вразливими сім'ями й дітьми, можна назвати українських дослідників і практиків Т. Алексєнко, О. Безпалько, І. Зверєву, З. Кияницю, В. Кузьмінського, О. Лебединську, О. Лісовця, І. Лопатченко, Ж. Петрочко, Л. Яшук та ін. Серед зарубіжних учених, які вивчають питання технологій організації взаємодії в соціальній сфері та системи міжвідомчої взаємодії фахівців у контексті подолання проблеми соціального сирітства, є: Г. Блумер, Х. Вельцель, Р. Інглгарт, Л. Осмук, М. Протасова, О. Редькіна, Д. Роджерс, Г. Семья, В. Стеніка, Т. Шульга й ін. [2; 4; 5; 7; 8]. Проте поза увагою наукових розвідок сучасних дослідників усе ще залишається питання міжвідомчої взаємодії суб'єктів територіальної громади міста в процесі превенції соціального сирітства. Саме тому *метою статті* є розкриття специфіки міжвідомчої взаємодії суб'єктів територіальної громади міста та обґрунтування технологічних моделей міжвідомчої взаємодії як практичних складників механізму превенції соціального сирітства в громаді.

Розпочнемо наш науковий пошук з розкриття основних дефініцій дослідження, а саме: „превенція соціального сирітства в умовах територіальної громади” та „міжвідомча взаємодія в соціальній сфері”, адже перш ніж говорити про специфіку міжвідомчої взаємодії суб'єктів територіальної громади міста, на нашу думку, варто чітко усвідомлювати ключові поняття проблеми дослідження.

Розкриваючи поставлені завдання та розпочинаючи аналітичну роботу щодо проблеми превенції соціального сирітства й звертаючи увагу на сучасні дослідження,

нормативно-правові акти й документи, ми часто натрапляємо на вислови „превентивно-профілактичні заходи”, „превенція”, „попередження”, „запобігання”, „профілактика”, „превентивний”, „профілактичний”, коли йдеться про попереджувальні дії щодо різних асоціальних явищ чи процесів соціальної дійсності. Але наскільки ці поняття різняться між собою? Чи вони є тотожними?

Для того, щоб відповісти на поставлені питання, нами було проведено дефінітивний аналіз заявлених понять, під час якого ми з'ясували, що термін „превенція” в більшості трактувань пояснюється через поняття випереджати, попереджати, запобігати. Але будь-яке поняття має зміст та обсяг. Змістом поняття „превенція” є одна суттєва ознака – „перед”, тобто будь-яка дія чи подія повинна передувати іншій, вона повинна випереджувати очікувані наслідки інших дій або подій. Сполучення з „перед” виражають часові відношення та вживаються для позначення: 1) випередження в чому-небудь; 2) того, що відбувається напередодні настання чого-небудь;

3) що відбувається напередодні чієїх-небудь дій [8, с. 722]. Обсяг поняття „превенція” можливо розглядати як складник випереджальних дій, які спрямовані на недопущення настання небажаних наслідків [9].

Термін же „профілактика” є іншомовного походження, що ввійшов у нашу мову з грецької (*prophylaktikos* – запобіжний) і тлумачиться як „...сукупність заходів, спрямованих на запобігання виникненню й поширенню чого-небудь, на збереження певного порядку” [10, с. 569]. Отже, терміни „превенція”, „попередження”, „запобігання”, „профілактика” об'єднані ознакою – „передування”. Одночасно вони диференціюються ознакою – „своєчасності пере-

дування” щодо певного етапу події [9]. Тобто процесуально і послідовно, за змістом і спрямованістю дій, що здійснюються в межах процесів превенції, попередження, запобігання та профілактики, вони різняться і можуть бути складовими частинами один одного та окремими етапами (превенція – попередження, випередження; профілактика – запобігання, локалізація), напрямами діяльності фахівців, скерованими на передупання виникнення асоціального явища, події та його локалізацію.

З позицій соціальної філософії превенція – це *попередження, своєчасне усунення причин можливої соціальної аномії*, тобто попередження виникнення соціальних проблем; діяльність, спрямована на покращення соціального благополуччя індивідів, на основі організації та устрою суспільного життя, традицій підтримки соціальної стабільності, дотримання соціальних норм та правил у суспільстві [11, с. 122]. А соціальна профілактика – це діяльність, спрямована на *попередження розвитку вже наявної соціальної аномії*, загострення соціальних проблем, що вже проявилися в суспільстві, на запобігання проявам рецидивів соціальної напруженості, нестабільності та конфліктності індивідів, соціальних груп, соціуму загалом [11, с. 123 – 124]. Ця теоретична сентенція для нас є надзвичайно важливою. Адже в контексті нашого дослідження її суть полягає в тому, що у випадку соціально-педагогічної превенції ми повинні розуміти діяльність (соціально-педагогічну роботу), спрямовану на попередження причин виникнення асоціального явища соціального сирітства та чинити випереджальний вплив на соціальне середовище. Тобто спрямовувати соціально-педагогічний вплив на сім'ю, проводити інформаційно-просвітницьку

роботу із сім'ями щодо вирішення їхніх життєвих проблем і потреб, спроможності виконання батьківських обов'язків у повному обсязі. А у випадку соціально-педагогічної профілактики – це будуть дії, спрямовані на локалізацію явища соціального сирітства, його запобігання та викорінення як уже наявного в суспільстві асоціального явища, і фактично це є соціально-педагогічна робота з сім'ями групи ризику по соціальному сирітству: асоціальними сім'ями, матерями-одиначками, „маленькими мамами” щодо запобігання відмови від дитини, локалізації наявної вже бездоглядності чи безпритульності дітей; сім'ями, діти з яких є вихованцями інтернатних закладів, центрів соціально-психологічної реабілітації дітей, притулків для дітей тощо. А отже, мета, завдання, зміст цих дій, методи і контингент (об'єкт), на який буде спрямовано попереджувальний вплив та превентивно-профілактичну дію, будуть відрізнятися.

Беручи до уваги цей підхід до тлумачення суті й змісту процесу превенції, зазначимо, що *превенція соціального сирітства в умовах територіальної громади міста* – це система комплексних заходів суб'єктів територіальної громади, спрямованих на випередження розвитку ситуації сімейного неблагополуччя та виявлення й локалізацію причин, що провокують складні життєві обставини сім'ї й ризик виникнення явища соціального сирітства, їх подолання на рівні перших криз шляхом активізації ресурсів самої сім'ї та громади з метою недопущення ситуації відмови від дитини або її бездоглядності чи безпритульності. При цьому суб'єктами превентивної діяльності в територіальній громаді є: соціальні працівники, соціальні педагоги, учителі, вихователі, психологи (їх об'єднання) та інші фахівці

зкладів соціально-педагогічної підтримки сімей та дітей; органи місцевого самоврядування та виконавчої влади, державні та неурядові організації; центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; заклади соціальної підтримки сімей, дітей та молоді; центри соціально-психологічної допомоги дітям, кризові центри, соціальні центри зміцнення сім'ї, центри матері та дитини; жіночі консультації; центри зайнятості; громадські об'єднання, групи спеціалізованої допомоги; релігійні конфесії; заклади вищої освіти різних рівнів акредитації; професійно-технічні та загальноосвітні заклади; батьківські спільноти, волонтери тощо. Об'єктами ж превенції є: кровні сім'ї, з якими проводиться соціально-педагогічна робота (у вигляді інформаційно-просвітницької роботи з біологічними батьками, соціальний супровід сім'ї та надання їй соціально-психолого-педагогічної допомоги та підтримки) з попередження розвитку ситуації ризику по соціальному сирітству – відмови від дитини, її бездоглядності чи безпритульності; молодь, з якою ведеться робота щодо статевого виховання та формування навичок усвідомленого батьківства; молоді сім'ї, матері-одиначки, „маленькі мами”, інші, діяльність з якими спрямована на формування навичок відповідального батьківства та комплексну допомогу в подоланні складних життєвих обставин тощо.

Розкриваючи наступний етап завдання цієї статті, звернімося до сутності поняття „міжвідомча взаємодія в соціальній сфері”. Міжвідомчу взаємодію ми розглядаємо як різновид соціальної взаємодії, сторонами якої є соціально зорієнтовані суб'єкти (підвідомчі заклади, територіальні установи, окремі громадські інститути, об'єднання), що досягають своїх цілей шляхом спеціа-

лізованих, професійних заходів та цілеспрямованих дій. Соціальна взаємодія є об'єктивною властивістю суспільства. У соціальній практиці існує безліч форм взаємодії, й однією з них є міжвідомча взаємодія, що слугує предметом нашого дослідження.

Специфіку міжвідомчої взаємодії визначає зміст поняття „відомство”. У довідниковій літературі знаходимо, що „відомство (від „відати”) – установа виконавчої влади держави або самоврядної території, яка відає певною галуззю або сферою суспільного життя і здійснює державне управління в цій сфері”; „галузь державного управління й сукупність установ, які її обслуговують” [8, с. 184]. Відомства мають власну предметну сферу діяльності, специфічні технології та світоглядні концепції. Фахівці, об'єднані межами одного відомства, складають специфічні професійні групи, утворюють організаційну єдність. У відомствах формуються жорсткі владні відносини. Опора системи відомств – це влада й бюрократія. Але корпоративна бюрократія не здатна діяти в нестандартних умовах, швидко реагувати на нештатні ситуації. Саме тому міжвідомчу взаємодію можна розглядати як чинник, що дозволяє подолати відомчу обмеженість та дає можливість виключити управлінське дублювання; чинник, який сприяє створенню ефективних технологій роботи на підставі єдиної інформаційної бази та спільних скоординованих зусиль. Вона передбачає спільну діяльність установ різних відомств, органів влади щодо рішення загальнозначущих для території та її суб'єктів соціальних проблем і перехресних інтересів.

Основними принципами роботи органів, установ та організацій системи превенції соціального сирітства різної відомчої

приналежності є: принцип взаємодії, адресності, гласності, законності, комплексності.

Зasadничим принципом ефективності міжвідомчої взаємодії постає соціальне партнерство, що забезпечує узгодженість інтересів та можливостей різних сторін, а саме: державних, некомерційних, благодійних організацій, органів державної влади та місцевого самоврядування із суспільством (громадою) загалом, з окремими категоріями, групами ризику щодо вирішення різноманітних соціальних проблем в умовах територіальної громади, у нашому випадку – попередження складних життєвих обставин, причин виникнення сімейного неблагополуччя, соціального сирітства.

Міжвідомча взаємодія як система організованої діяльності здійснюється на принципах і за допомогою механізму, який розробляється з урахуванням територіальних особливостей (соціально-економічного становища, демографічного складу, характеру проблем населення, географічної зумовленості, стану та перспектив розвитку соціально захисної інфраструктури, культурного середовища тощо) та відомчої специфіки (інтересів, цінностей, можливостей, ресурсного забезпечення, міжгрупових та внутрішньо-відомчих зв'язків, сфери цілепокладання та контролю).

Отже, *міжвідомча взаємодія щодо вирішення соціальних проблем у громаді* – це процес узгодження форм, засобів та способів рішення загальнозначущих соціальних проблем з урахуванням інтересів населення громади та територіально-управлінської специфіки сторін, що взаємодіють.

Говорячи про територіально-управлінський аспект міжвідомчої взаємодії щодо превенції соціального сирітства в межах територіальної громади, варто визначити його основні складники, а саме: єдність предмета взаємодії (превенція соціального сирітства: соціальна (соціально-педагогічна) робота з сім'ями, створення ресурсного середовища громади); з'ясування ступеня збігу цілей та інтересів суб'єктів громади; чітке розмежування прав, обов'язків, функцій сторін взаємодії; єдиний інформаційний простір, своєчасне інформування про цілі, завдання, дії, спрямовані на предмет взаємодії; упорядкованість зв'язків та відносин, дій та взаємодій на підставі врахування інтересів і цілей учасників; безпосередній контакт між установами різної відомчої приналежності; взаємозумовленість та взаємозв'язок дій; обмін діями, цінностями, нормами; виявлення реальних життєвих ситуацій, у яких знаходяться сім'ї та діти групи ризику по соціальному сирітству в конкретний момент.

Розглядаючи міжвідомчу взаємодію як процес, визначимо такі її етапи [7, с. 69]: 1) виникнення ситуації, коли неможливо самостійно реалізувати завдання функціонування; 2) пошук виходу із ситуації, що склалася, усвідомлення необхідності взаємодії; 3) постановка мети взаємодії; 4) пошук учасників взаємодії, що мають інтерес до конкретної співпраці; 5) установа домовленостей про співпрацю на підставі узгодження перехресних інтересів і постановки спільної мети; 6) розмежування повноважень, функцій, ресурсного забезпечення спільної діяльності; 7) безпосередній обмін взаємозумовленою діяльністю; 8) моніторинг, контроль й аналіз міжвідомчої роботи.

Функції міжвідомчої взаємодії у сфері розв'язання соціальних проблем у межах територіальної громади:

1) *інтегративна* – об'єднання та координація зусиль установ різних відомств та суб'єктів територіальної громади призводить до становлення соціальної сфери як цілісної системи, спрямованої на досягнення спільної мети;

2) *адаптивна* – міжвідомча взаємодія підвищує адаптивні можливості кожного суб'єкта цієї взаємодії за рахунок оптимізації системи роботи, економного розподілу ресурсів, формування функційно-організаційної структури в межах громади, що відповідає запитам населення територіальної громади. Це відбувається за рахунок реструктуризації наявних чи створення нових структур щодо об'єднання зусиль та перерозподілу функцій, що сприяє адекватному пристосуванню до соціальної ситуації та її вирішення;

3) *інформаційно-комунікативна* – своєчасна й достовірна інформація є основою міжвідомчої взаємодії. Суб'єкти взаємодії зацікавлені в забезпеченні чіткої організації обміну інформацією та оптимізації зворотних зв'язків;

4) *діагностична* – у процесі міжвідомчої взаємодії виявляється відповідність інтересів і цілей суб'єктів та потреб населення. Лише на підставі різноманітної інформації, що надається різними установами, можна скласти реальну картину соціальної ситуації на території громади, визначити актуальні проблеми, що потребують рішення, прийняти управлінські заходи для покращення, оптимізації подальшої роботи;

5) *інноваційна* – міжвідомча взаємодія формує простір для інноваційної діяльності та сприяє появі нових соціальних норм, що відображають загальноприйняті цінності громади;

б) *превентивна* – міжвідомча взаємодія посилює превентивні можливості закладів соціальної сфери територіальної громади за рахунок формування єдиного управлінського, інформаційного, оперативного простору, адже своєчасно виявлені й вирішені складні життєві обставини сім'ї можуть не допустити розвиток і поглиблення соціальних проблем та більш важких наслідків. Інформація щодо проблем сім'ї може бути відома правоохоронним органам, освітнім структурам, закладам охорони здоров'я, соціального захисту, працівникам житлово-комунальної сфери тощо.

Важливим джерелом інформації щодо фактів перебування дітей у соціально небезпечному середовищі є безпосередньо й населення, сусідські громади, об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, які знають про складну ситуацію сімей, що проживають поруч. Але, на жаль, вони не завжди поінформовані про існування та специфіку діяльності установ соціальної сфери, що можуть надати кваліфіковану допомогу в разі життєвої кризи. Саме тому важливо проводити інформаційно-просвітницьку роботу із населенням щодо існування на території громади мережі установ соціально-підтримувального характеру через соціальну рекламу, індивідуальну роботу, виїзні інформаційні акції соціальних закладів допомоги на місця, угромаду.

Забезпечити ефективність взаємодії суб'єктів громади у процесі превентивної діяльності можна, реалізуючи міжвідомчу

інтеграцію, що полягає у створенні координаційних рад, уведення в практику єдиних форм документів, визначення міжвідомчих критеріїв ефективності превентивної роботи, створення єдиної інформаційної бази сімей, що знаходяться в СЖО, соціального паспорта громади, залучення до роботи громадських, недержавних організацій, волонтерських об'єднань громадян та інших суб'єктів територіальної громади.

Вибудовуючи модель міжвідомчої взаємодії суб'єктів територіальної громади, наголосимо, що вона не може бути універсалізованою, і бути однією і тією ж відповідно до різних завдань превенції соціального сирітства. Міжвідомча взаємодія може розвиватися, орієнтуючись на оптимізацію діяльності організацій, залучених до процесу превенції (наприклад, загальноосвітніх шкіл, ЦСССДМ або соціальних центрів зміцнення сім'ї, центрів матері та дитини тощо), та на вирішення конкретної проблеми, конкретного випадку. А у зв'язку з цим можна визначити дві різні моделі міжвідомчої взаємодії: мережевої міжвідомчої взаємодії та міждисциплінарної командної взаємодії в процесі превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста. Розкриємо сутність кожної з них.

Модель мережевої міжвідомчої взаємодії [4; 7]. Вона може бути застосована в умовах територіальної громади, шляхом залучення спеціалістів конкретних фахів до превентивної роботи з сім'єю та їх об'єднання у профільні мережіасоціації фахівців на території громади. Тобто, наприклад, за ініціативи органів влади місцевого самоврядування або самих спеціалістів чи то соціальних центрів підтримки сім'ї і розбудови громади можуть бути створені

територіальні громадські асоціації (об'єднання, спілки, ради, клуби тощо) соціальних педагогів, психологів, юристів, медиків, педагогів, соціальних працівників, арт-терапевтів державних та громадських інститутів, які будуть слугувати тим важливим інформаційно-методичним ресурсом територіальної громади міста, що творить соціально підтримувальне середовище сім'ї та дитини в межах міської територіальної громади через організацію освітніх (просвітницьких), виховних, соціально-психологічних, рекреаційних, соціально-правових, соціально-побутових умов та заходів. Така модель, з нашого погляду, сприяє активізації взаємодії суб'єктів громади й залучення до цього процесу, з одного боку, ресурсів громадських і державних інституцій, а з іншого, – внутрішніх ресурсів самої сім'ї та особистості.

Ця модель заснована на тому, що фахівець належить як мінімум двом корпоративним культурам: культурі організації, у якій він працює, і культурі професійного цеху, якому він належить. Мережева взаємодія спрямована на те, щоб посилити позитивні сторони кожної корпоративної культури і мінімізувати негативні, працювати на інтеграцію фахівців знизу навколо конкретної проблеми, завдання. Однією з необхідних умов розвитку міждисциплінарної взаємодії може стати створення мережі служб, заснованої на таких ресурсах: технічне оснащення, у першу чергу засоби зв'язку; розподіл завдань між службами й призначення термінів обміну проміжною інформацією; визначення куратора, але не всієї мережі, а куратора в процесі виконання завдання.

По суті, аналізуючи наявну соціальну практику, сьогодні в межах міст існують профільні методичні об'єднання освітян, психологів, медиків, юристів, інших фахівців при профільних управліннях органів державної влади, але їхня діяльність спрямована на виконання нормативних указівок міністерств та обмін досвідом у вирішенні професійних завдань на базі конкретного закладу, у якому вони працюють. Щодо інтегрування таких об'єднань навколо спільної соціальної проблеми громади – робота з сім'єю задля превенції соціального сирітства, то, на жаль, це негативне явище залишається поза їхньою увагою, хоча в більшості випадків кожен із них окремо долає наслідки прояву цієї проблеми.

Модель командної взаємодії [5 – 7; 12]. Ця модель ґрунтується на створенні проблемно зорієнтованих груп фахівців, можливо не тільки різного профілю, а й різних установ. Фахівці об'єднуються на певний термін для розробки плану вирішення проблеми, а іноді й задля вирішення конкретної проблеми, прив'язаної до певних сімей, людей, часу й місця (наприклад, розробка і здійснення плану допомоги конкретній сім'ї). Прикладом таких груп можуть бути міждисциплінарні команди, які створюються для вирішення складного випадку, що вимагає участі кількох фахівців. Зазвичай взаємодія в проблемно зорієнтованій групі здійснюється на двох рівнях: 1) взаємодія тих, хто уповноважений приймати рішення інституційного й фінансового порядку, тобто взаємодія адміністраторів; 2) взаємодія фахівців, які приймають рішення, конкретизуючи їх щодо певного випадку.

Взаємодія адміністраторів переслідує кілька цілей: моніторинг процесів, що відбуваються всередині організацій, які

беруть участь у вирішенні проблем; вироблення плану рішень, який би чітко визначав спадкоємність у роботі різних відомств, визначення черговості дій різних відомств залежно від ситуації; контроль за роботою фахівців і команд спеціалістів; визначення потрібних інституційних рішень та вироблення цих рішень. Взаємодія фахівців також переслідує кілька цілей: економія часу вирішення проблеми, збільшення оперативності в реалізації рішень; збільшення часу дії здійсненої програми допомоги після її безпосереднього завершення; комплексне рішення проблеми, коли основні ризики попереджаються, а можливості клієнта зростають; удосконалення власної практики, вироблення нових технологій презентації інформації, нових засобів утручання.

Ця схема передбачає існування *care-managers* (догляд-менеджерів), які б приймали рішення про те, які фахівці повинні бути залучені для вирішення проблеми і який ступінь участі кожного з фахівців у вирішенні проблеми. Отже, реалізація цієї моделі взаємодії вимагає підготовки частини керівників служб допомоги в напрямі *care-management* (управління допомогою). Різноманітність проблем передбачає, що в кожному конкретному випадку перелік таких фахівців буде певним, як і ступінь їх включення у вирішення проблеми. Крім того, *care-manager* приймає рішення й про те, хто повинен очолити таку робочу групу. Найбільш органічно ця модель взаємодії вписується в проблему підтримки вразливих сімей, які потрапили у складні життєві обставини.

Можна виділити кілька етапів реалізації цієї моделі. На першому етапі відбувається навчання фахівців навичок *care-managements* і визначення персоналій, які б

займалися куруванням команд на адміністративному рівні. Найважливішим результатом цього етапу стає планування подальших кроків, визначення ресурсної бази й напрямів її насичення.

На другому етапі відбувається формування команд, які закріплюються за певними випадками сімейного неблагополуччя. Важливо в кожному конкретному випадку визначити ієрархію проблем і ризиків складної життєвої ситуації, шляхи контролю і звітності команд перед групою адміністраторів. Можлива організація обміну досвідом між різними командами. Найважливішим результатом цього етапу стає формування принципово іншої ідеології надання допомоги, яка заснована на визначенні відрізка часу інтенсивної допомоги, необхідних ресурсів, можливих альтернатив, тобто системному прогнозуванні роботи служби допомоги міждисциплінарної команди фахівців.

На третьому етапі відбувається узагальнення роботи команд і визначення можливих шляхів поширення такої моделі взаємодії на інші проблеми соціальної сфери. Саме на цьому етапі необхідне прийняття інституціональних рішень у межах громади, які б наказували фахівцям і адміністраторам організацій освіти і охорони здоров'я, житлово-комунальних організацій та представникам ОСББ тощо, у разі виявлення сімей у СЖО, звертатися за допомогою до центрів соціальної допомоги сім'ї й дітям. Необхідне широкомасштабне навчання (просвіта) вчителів, медиків, фахівців інших державних і громадських закладів, що працюють у рамках установ освіти та охорони здоров'я, ЖКГ, правоохоронних органах, прийомів первинної діагностики випадку складної життєвої ситуації сім'ї та ініціювання звернення за подальшою розробкою випадку в організації, що можуть

надати необхідну допомогу й підтримку вразливим сім'ям та дітям і запобігти ситуації ризику по соціальному сирітству.

Однією з умов поширення цієї моделі стає популяризація соціально-педагогічної та психосоціальної допомоги й діяльності служб соціальної підтримки сімей та дітей серед потенційних клієнтів і організацій-партнерів у межах територіальної громади. Необхідна підготовка буклетів, які інформують про діяльність служб, довідників організацій, регулярних конференцій, на яких могли б спілкуватися фахівці різних служб, соціальна реклама в ЗМІ, інформаційно-просвітницькі акції із залученням суб'єктів превенції територіальної громади та популяризації їхньої діяльності („соціальні толоки” в громаді, workshops (воркшопи), громадські квести тощо).

Формат цієї публікації, на жаль, не дозволяє детально зупинитися на всьому комплексі питань, пов'язаних із методами, технологіями та практиками превентивної роботи щодо соціального сирітства в територіальній громаді. Тому, резюмуючи, зазначимо, що явище соціального сирітства стало негативним відображенням українського сьогодення, а його попередження потребує об'єднання зусиль держави і суспільства, активної діяльності громадян у територіальних громадах задля реалізації соціальних програм, спрямованих на вирішення цієї проблеми.

Як показує сучасна державна практика рішення соціальних проблем, система соціального захисту сім'ї й дитинства в Україні побудована на парадигмі велфаризму (соціального забезпечення) і ґрунтується на дефіцитарній моделі соціальної (соціально-педагогічної) роботи [3], що передбачає рішення соціальних проблем, орієнтованих на потреби соціально вразливих категорій громадян, груп ризику та

надання їм необхідної соціальної допомоги, а не на парадигмі активізації ресурсів держави і суспільства, та особистих ресурсів самих громадян і орієнтацію на сильні сторони державних та громадських інститутів, самих людей у процесі недопущення й подолання соціальних проблем, тобто превентивній стратегії соціальної політики, що є притаманною для більшості цивілізованих, розвинутих країн світу.

Це дослідження не вичерпує всіх проблемних питань заявленої теми. Орієнтиром для подальших наукових розвідок можна вважати основні завдання плану заходів з реалізації Національної стратегії профілактики соціального сирітства на період до 2020 року, які акцентують увагу на важливості рішення питань упровадження нових соціальних технологій раннього виявлення сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, виховання відповідального батьківства, реінтеграції вихованців інтернатних закладів до біологічних сімей, залучення й активізації суб'єктів територіальних громад до превентивної роботи та вирішення соціальних проблем населення тощо, що можуть бути предметом наступних наукових досліджень.

Література

1. Кулеба М. Усиновленими можуть бути не більше 5% вихованців інтернатів (21 травня 2018 року) [Електронний ресурс] / М. Кулеба. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2464791-usinovlenimi-mozut-buti-ne-bilse-5-vihovanciv-internativ-kuleba.html>.

2. Blumer Н. Symbolic Interactionism. Perspective and Method / Н. Blumer. – New Jersey : Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall, 1969. – 208 p.

3. Inglehart Ronald F. Modernization, cultural change, and democracy: the human development sequence / Inglehart Ronald F. and Christian Welzel. – New York : Cambridge University Press, 2010. – 333 p.

4. Stănică V. Community development : case studies / V. Stănică. – Cluj-Napoca : Accent, 2014. – 200 p.

5. Кияниця З. П. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч. / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрович. – К. : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. – Ч. I. Сучасні орієнтири та ключові технології. – 256 с.

6. Соціально-педагогічна підтримка дітей та учнівської молоді : монографія / Алексеєнко Т. Ф., Жданович Ю. М., Малиношевський Р. В. та ін. ; за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. – К. : ТОВ „Задруга”, 2017. – 168 с.

7. Технологии взаимодействия органов, учреждений и организаций системы профилактики сиротства различной ведомственной принадлежности / под. науч. ред. Г. В. Семья. – М. : ООО „Вариант”, 2010. – 80 с.

8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2005. – 1728 с.

9. Сафронов С. О. Поняття превенції злочинів та її співвідношення з однорідними поняттями [Електронний ресурс] / С. О. Сафронов. – Режим доступу : http://elib.org.ua/theoryoflaw/ua_readme.php?subaction=showfull&id=1329782013&archive=&start_from=&ucat=&.

10. Сучасний словник іншомовних слів / уклад. : О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.

11. Тугаров А. Б. Идея социальной превенции как философский феномен / А. Б. Тугаров, Э. А. Шевцова // Современные исследования социальных проблем. – 2016. – № 4-1(28). – С. 122 – 137.

12. Adair J. The concise Adair on teambuilding and motivation / John Adair. – London : Thorogood, 2004. – 144 p.

References

1. Kuleba, M. (2018). Usynovlenymy mozhut buty ne bil'she 5% vykhovantsiv internativ [Not more than 5% of boarding schools pupils may be adopted] (21 trav. 2018 r.). Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2464791-usynovlenimi-mozut-buti-ne-bilse-5-vihovanciv-internativ-kuleba.html> [in Ukrainian].

2. Blumer, H. (1969). Symbolic Interactionism. Perspective and Method. New Jersey : Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall [in English].

3. Inglehart, Ronald F., and Christian Welzel (2010). Modernization, cultural change, and democracy: the human development sequence. New York: Cambridge University Press [in English].

4. Stănică, V. (2014). Community development : case studies. Cluj-Napoca : Accent.

5. Kyuanytsya, Z. P., Petrochko, ZH. V. (2017). Sotsialna robota z vrazlyvymy simyamy ta ditamy: posib. u 2-kh ch.; [Social work with vulnerable families and children] CH. I. Suchasni oriyentyry ta klyuchovi

tekhnohohiyi. Kyiv : OBNOVA KOMPANI [in Ukrainian].

6. Alyeksyeyenko, T. F., Zhdanovych, YU. M., Malynoshevs'kyu, R. V. (2017). Sotsialno-pedahohichna pidtrymka ditey ta uchnivskoyi molodi : monohrafiya [Social-pedagogical support of children and school youth : monograph]. Kyiv : TOV „Zadruha” [in Ukrainian].

7. Sem'ya, G. V. (Ed.) (2010). Tekhnologii vzaimodeystviya organov, uchrezhdeniy i organizatsiy systemy profilaktiki sirotstva razlichnoy vedomstvennoy prynadlezhnosti [Technologies of interaction of organs, institutions and organizations of orphans prevention system of various departmental affiliations]. Moskva: OOO „Variant1 [in Russia].

8. Busel, V.T. (Ed.) (2005). Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Kyiv; Irpin : VTF „Perun” [in Ukrainian].

9. Safronov, S. O. (2012). Ponyattya preventsiyi zlochyniv ta yiyi spivvidnoshennya z odnoridnymy ponyattyamy [Crimes prevention concept and its correlation with homogeneous concepts]. Retrieved from http://elib.org.ua/theoryoflaw/ua_readme.php?subaction=showfull&id=1329782013&archive=&start_from=&ucat=& [in Ukrainian].

10. Skopnenko, O. I., Tsymbalyuk, T. V. (Ed.) (2006). Suchasnyy slovnyk inshomovnykh sliv [Modern Dictionary of foreign languages]. Kyiv : Dovira [in Ukrainian].

11. Tugarov, A. B. (2016). Ideya sotsial'noy preventsii kak filosofskiy fenomen [Concept of social prevention as a philosophical

phenomena]. *Sovremennyye issledovaniya sotsial'nykh problem*, 4-1(28), 122–137 [in Russian].

12. **Adair, J.** (2004). *The concise Adair on teambuilding and motivation* / John Adair. London : Thorogood [in English].

* * *

Кальченко Л. В. Соціальне сирітство та його превенція в територіальній громаді міста: міжвідомча взаємодія суб'єктів громади

У статті визначено сутність понять „превенція соціального сирітства в умовах територіальної громади” та „міжвідомча взаємодія в соціальній сфері”, зазначено суб'єктів громади, які є агентами превенції соціального сирітства й соціально-педагогічної роботи з вразливими сім'ями та дітьми. Обґрунтовано специфіку міжвідомчої взаємодії суб'єктів територіальної громади міста як практичного механізму здійснення превенції соціального сирітства в громаді. Визначено принципи та функції взаємодії суб'єктів громади міста в превентивній практиці з попередження соціального сирітства на засадах соціального партнерства. Представлено загальну характеристику технологічних моделей здійснення превентивної роботи з сім'ями групи ризику по соціальному сирітству, а саме: моделі мережевої міжвідомчої взаємодії та моделі міждисциплінарної командної взаємодії у процесі превенції соціального сирітства. Запропоновано шляхи, форми та методи залучення й активізації суб'єктів територіальної громади до превентивної роботи з соціально вразливими сім'ями задля попередження явища соціального сирітства.

Ключові слова: соціальне сирітство, превенція, територіальна громада, міжвідомча взаємодія, суб'єкти громади, соціальне партнерство, мережева взаємодія, міждисциплінарна командна взаємодія.

Кальченко Л. В. Социальное сиротство и его превенция в территориальной общине города: межведомственное взаимодействие субъектов общины

В статье определена сущность понятий „превенция социального сиротства в условиях территориальной общины” и „межведомственное взаимодействие в социальной сфере”, указаны субъекты общины, выступающие агентами превенции социального сиротства и социально-педагогической работы с уязвимыми семьями и детьми. Обоснована специфика межведомственного взаимодействия субъектов территориальной общины города как практического механизма осуществления превенции социального сиротства. Определены принципы и функции взаимодействия субъектов общины города в превентивной практике предупреждения социального сиротства на основе социального партнерства. Представлена общая характеристика технологических моделей осуществления превентивной работы с семьями группы риска по социальному сиротству, а именно: модель сетевого межведомственного взаимодействия и модель междисциплинарного командного взаимодействия. Предложены пути, формы и методы привлечения и активизации субъектов территориальной общины к превентивной работе по предупреждению социального сиротства с социально уязвимыми семьями.

Ключевые слова: социальное сиротство, превенция, территориальная община, межве-

домственное взаимодействие, субъекты общины, социальное партнерство, сетевое взаимодействие, междисциплинарное командное взаимодействие.

Kalchenko L. V. Social Orphanhood and its Prevention in a Territorial Community of a City: Interdepartmental Interaction of the Community Subjects

The article provides definitions of such concepts as 'prevention of social orphanhood in the conditions of a territorial community' and 'interdepartmental interaction in social area'. It indicates the territorial community subjects that are agents of the social orphanhood prevention and social-pedagogical work with vulnerable families and children. The author also specifies the interdepartmental interaction of the territorial community subjects of a city as a practical mechanism of implementing the prevention of social orphanhood in a territorial community. Besides, the principles and functions of interaction of the territorial community subjects in the practice of prevention of social orphanhood on the basis of social partnership have been characterized. The researcher presents a general description of technological models of implementation of preventional work with the risk group families (social orphanhood), such as models of network interdepartmental interaction and models of interdisciplinary team interaction in the process of social orphanhood prevention. The author proposes ways, forms and methods of involving and activating the territorial community

subjects in terms of work with vulnerable families in order to prevent social orphanhood.

Key words: social orphanhood, prevention, territorial community, interdepartmental interaction, community subjects, social partnership, network interaction, interdisciplinary team interaction.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2018 р.

Прийнято до друку 21.05.2018 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Караман О. Л